

**VICARII FORANEI DIN PROVINCIA MITROPOLITANĂ
DE ALBA-IULIA ȘI FĂGĂRAȘ (1853-1918):
SEGMENT IMPORTANT AL ELITEI ECLEZIASTICE
ROMÂNEȘTI. VICARII DIN FĂGĂRAȘ**

MIRELA POPA-ANDREI
mirela_and_rei@yahoo.com
Institutul de Istorie „George Barițiu” – Cluj-Napoca

**THE VICARS FORANE FROM THE METROPOLITAN PROVINCE
OF ALBA-IULIA AND FĂGĂRAȘ (1853-1918): AN IMPORTANT
SEGMENT OF ROMANIAN ECCLESIASTICAL ELITE**

ABSTRACT

A distinct segment of the superior ecclesiastical elite of the Romanian Greek-Catholic Church consisted of the vicars forane. In the ecclesiastical province of Alba Iulia and Făgăraș there were included five vicariates forane, three of which had been founded in 1786: Făgăraș, Hațeg and Năsăud, while that of Silvania had been established in 1809 and that of Marmația, in 1860. The institution of the vicariate forane was implemented in the Romanian Greek-Catholic Church by Bishop Ioan Bob. What should be noted is that the origins of this institution go way back into the Middle Ages and even further back in history, to the period of the Primary Christian Church. There are historiographical opinions according to which the roots of the vicariate forane date back to the institution of chorepiscopate. The first vicariates forane were established in the Archdiocese of Milan, and the institution proved its efficiency to such an extent that it was quickly adopted in other Italian dioceses, as well as in Spain. The vicariate forane, therefore, took the place of the deanery or the archdeaconry in a part of Catholic Europe, but in parallel with this institution, the Roman Catholic Church also preserved the archdeaconry and, as its subordinate ecclesiastical entities, the deaneries or vice-archdeaconries, which are known as archpresbyteriates in the Romanian Greek-Catholic Church. O case-study about the vicars forane of Făgăraș.

Keywords: vicars forane, ecclesiastical elite, the Romanian Greek-Catholic Church, vicariate forane of Făgăraș.

Un segment distinct al elitei ecleziastice superioare din Biserica Română Unită a fost cel al vicarilor foranei. În provincia ecleziastică de Alba-Iulia și Făgăraș au funcționat cinci vicariate foranee, trei întemeiate în anul 1786: Făgăraș,

Hațeg și Năsăud, un altul, al Silvaniei, în 1809 și vicariatul Marmației, care a luat ființă în anul 1860.

Trebuie precizat faptul că această instituție are origini îndepărtate, care merg până în evul mediu timpuriu și chiar mai adânc în istorie, până în epoca bisericii creștine primare¹. Există opinii istoriografice potrivit cărora vicariatul foraneu se originează la fel ca și protopopiatul în instituția corepiscopatului². Primele vicariate foranee au fost instituite în arhidieceza de Milano, iar instituția și-a dovedit eficiența în așa măsură încât a fost repede adoptată și în alte dieceze italiene, dar și în Spania, Polonia etc.³. Vicariatul foraneu a luat, așadar, locul decanatului sau a arhidiaconatului într-o parte a Europei catolice, dar, în paralel cu această instituție, Biserica romano-catolică a conservat și arhidiaconatul, iar ca entități ecleziaști subordonate decanatele sau vice-arhidiaconatele, care în Biserica Română Unită sunt cunoscute și sub denumirea de protopopiate.

Vicarul foraneu deținea rolul de locuitor al episcopului într-un district mai îndepărtat de reședința episcopală, era „*inlocuitorul episcopului în afara orașului*” în care acesta rezida⁴. Întinderea, numărul populației, alte necesități, precum faptul că episcopul nu putea să se afle peste tot unde era nevoie l-au autorizat pe acesta să-și trimită în diferite locuri, în general mai îndepărtate și în special în zone rurale ale diecezei sale, un fel de miniștri, vicarii rurali sau foranei. Acesta era denumit foraneu pentru că își exercita jurisdicția *foris et extra civitatis*⁵.

Instituția vicariatului foraneu a fost introdusă în Biserica Română Unită de către episcopul Ioan Bob, recunoscut pentru tendințele sale de guvernare centralistă și autoritară, dar și pentru politica sa de aplicare a modelului instituțional romano-catolic, conform cu principiile post-tridentine ale Romei, instituțiilor bisericești greco-catolice. Decizia de a înființa primele vicariate foranee (1786) trebuie văzută în ansamblul politicii religioase bobiene din care au făcut parte și alte inițiative latinizante și centraliste. În timpul episcopatului său, Ioan Bob, preocupat de întărirea centralismului și de latinizarea ritului și instituțiilor diecezei greco-catolice de Blaj a mers pe linia limitării atribuțiilor soborului mare și în mod firesc al prerogativelor protopopilor, componenții cei mai importanți ai soborului. Pentru a putea realiza acest lucru episcopul a utilizat instituțiile nou create: capitlul diecezan

¹ Mirela Andrei, *La granița Imperiului. Vicariatul greco-catolic al Rodnei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* (în continuare: Mirela Andrei, *La granița*), Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006, pp. 17-30.

² Ioanne Leone Zaplotnik, *De vicariis Foraneis*, Washington, 1927 (în continuare: I. Zaplotnik, *De vicariis*), pp. 1-12, 18-19.

³ *Ibidem*, p. 42. *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*, compilazione del cavaliere Gaetano Moroni Romano, vol. XCVIII, Venezia, 1860 (în continuare: *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*), p. 55.

⁴ I. Zaplotnik, *De vicariis*, p. 39.

⁵ *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*, p. 14.

și vicarii foranei cărora le-a acordat competențe mai largi. Însă, odată ce își va vedea consolidat stilul de guvernare, el a restrâns atribuțiile vicarilor foranei. Aceeași linie s-a menținut și în timpul episcopatului lui I. Lemeni⁶.

Se impune menționat faptul că pe lângă rațiunile mai sus menționate, introducerea acestei instituții în Biserica Română Greco-Catolică din Transilvania în vremea episcopului Bob a fost o necesitate, cauzată în primul rând de nevoia de apărare a catolicismului, dar și de dorința de extindere a lui dincolo de granițele Imperiului austriac, iar aceste intenții rezidă și din plasarea vicariatelor foranee în special în regiunile confiniare, cum a fost cazul Năsăudului, Hațegului și Făgărașului. Faptul că aceste prime vicariate foranee au fost fixate la granița dintre confesiunea greco-catolică și cea ortodoxă, dar și la hotarul care despărțea Imperiul austriac de cel otoman nu a fost deloc întâmplător, menționatele instituții atribuindu-li-se de la bun început și importante funcții geo-strategice. Ele aveau mai întâi un caracter defensiv, de apărare a catolicismului, dar în egală măsură și unul ofensiv-prozelitic, de câștigare de noi credincioși din rândul „*schismaticilor*” ortodocși⁷. Pe lângă rațiunile juridicțional-administrative și pastoral-misionare, o altă rațiune a înființării vicariatelor ar trebui căutată în însăși principiile reformismului iosefin, care „*și-a pus amprenta și asupra structurilor profesionale generând modele birocratice fundamentate pe principile specializării și competenței*”⁸. Nu în ultimul rând, înființarea unei atare instituții, superioară prin jurisdicție protopopiatului, convenea și politicii statale iosefine, care urmărea ridicarea culturală a românilor, ca de altfel a tuturor popoarelor din granițele Imperiului.

În istoriografia românească, una dintre primele definiții ale vicarului foraneu, reluată ulterior de către istoricii care s-au ocupat de investigarea trecutului acestei Biserici, o oferă actele Conciliului provincial din 1872, intrate în vigoare din 1882, în urma aprobării lor de către Sfântul Scaun Pontifical. Conform constituției ecleziastice a provinciei metropolitane de Alba Iulia și Făgăraș (1882), vicarii foranei erau „*ajutătorii episcopilor*” așezați prin dieceze, ei nu dispuneau de atribuții mult mai largi decât protopopii, beneficiind doar de câteva prerogative în plus: dreptul de proiedrie (înainte stătător), de onoare (dreptul de a oficia liturghia în biserica catedrală chiar în prezența episcopului) și o jurisdicție mai întinsă (puteau să aibă în subordine protopopiate sau vice-arhidiaconate)⁹. Totodată se

⁶ Daniel Dumitran, *Misiunea pastorală în Biserica Română Unită. Cazul episcopului Ioan Bob*, în „Revista Bistriței”, nr. XIV, Bistrița, 2000, pp. 166-167.

⁷ Mirela Andrei, *La granița*, pp. 30-34.

⁸ Remus Câmpeanu, *Perfecționarea administrativă a bisericilor române din Transilvania*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica”, XLV, nr. 1, 2000, p. 166.

⁹ Joannes Dominicus Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Colectio*, tomus 42 – *Synodi Orientales* (1854-1875), Paris, 1910, pp. 521, 523-526.

menționa că astfel de „*ajutători episcopesci*” existau și în vechime sub denumirea de corepiscopi¹⁰.

În Biserica Română Greco-Catolică poziția de vicar foraneu era una importantă în epoca pe care o avem în vedere. Pe de altă parte, categoria vicarilor foranei a reprezentat, atât în arhidieceză, cât și în celelalte episcopii, o importantă bază de recrutare a canonicilor și chiar a episcopilor. În perioada avută în vedere în studiul nostru, în cele cinci vicariate foranee au funcționat 27 vicari (6 la Năsăud¹¹, 7 în Făgăraș¹², 4 în Maramureș¹³, 2 în Silvania¹⁴ și 8 în Hațeg¹⁵). Criteriul principal în promovarea la demnitatea de vicar foraneu a fost pregătirea profesională și intelectuală, comportamentul moral și politic exemplar, abilitățile administrative.

În general, toți cei 27 de vicari au fost oameni instruiți, de aleasă cultură, reprezentând modele de comportament moral și profesional, devotați profesiei, care au știut să rezolve cu multă destoinicie problemele cu care s-au confruntat.

Referitor la formația și instrucția de care aceștia au beneficiat, trebuie precizat că 14 dintre ei erau absolvenți ai Seminarului teologic din Blaj, 2 au fost absolvenți ai celui din Gherla, 2 dintre ei au urmat studii universitare teologice la Ungvár, 2 la Pesta, alții 6 la Viena și unul singur la Roma (Iacob Radu). Unii dintre cei care și-au finalizat studiile la Viena sau Pesta, le-au început la Blaj sau Ungvár¹⁶. La Ungvár au urmat studii teologice în general vicarii Marmației (Mihail Pop de Kőkénésdy, Mihail Pavel, Tit Bud). Dintre cei 27 vicari foranei, 3 au deținut și diploma de doctor. Este vorba despre dr. Ioan Pop, vicar foraneu al Rodnei, Valeriu Traian Frențiu, vicar de Hațeg pentru scurt timp (1912) și apoi episcop de Lugoj și Oradea, ambii cu doctorat la Viena, și Iacob Radu, vicar de Hațeg, care și-a făcut studiile universitare și pe cele doctorale la Roma.

Dintre cei 27 vicari foranei, 14 au urcat în ierarhia ecleziastică, fiind promovați în rândul canonicilor capitulari, iar dintre aceștia 2 au devenit mai târziu episcopi (Mihail Pavel, Valeriu Traian Frențiu), iar alții trei au promovat în demnitatea de prepozit capitular (Macedon Pop, Ștefan Moldovan și Iacob Radu). Se impune, de asemenea, subliniat faptul că procentul cel mai ridicat de promovare la statutul canonical s-a înregistrat în rândul vicarilor Hațegului, unde 7 dintr-un

¹⁰ *Ibidem*, p. 521.

¹¹ Macedon Pop, Anchedim Pop, Grigore Moisil, Ioan Pop, Ciril Deac și Alexandru Haliță.

¹² Man Nicolae, Ioan Antonelli, Ioan Chirilă, Micu Alexandru, Rațiu Basiliu, Iacob P. Macavei, Iacob Popa,

¹³ Mihail Pavel, Ioan Pop, Mihail Pop de Kőkénésdy, Tit Bud.

¹⁴ Demetriu Coroianu și Alimpiu Barbulovici.

¹⁵ Ștefan Moldovan, Constantin Papfalvi, Gavril Pop, Nestor Nicolae, Ianza Ioan, Densușianu Benjamin, Iacob Radu, Valeriu Traian Frențiu.

¹⁶ Trebuie subliniat faptul că unii dintre ei au studiat chiar în 2 centre universitare, dar la întocmirea acestei situații statistice am avut în vedere locul în care aceștia și-au finalizat studiile, luându-și licența sau/și doctoratul.

total de 8 vicari au ajuns canonici. Au mai intrat în rândul capitularilor 4 vicari ai Făgărașului, 1 din Năsăud (Macedon Pop), 1 din Maramureș (Mihail Pavel) și 1 din Silvania (Demetriu Coroianu).

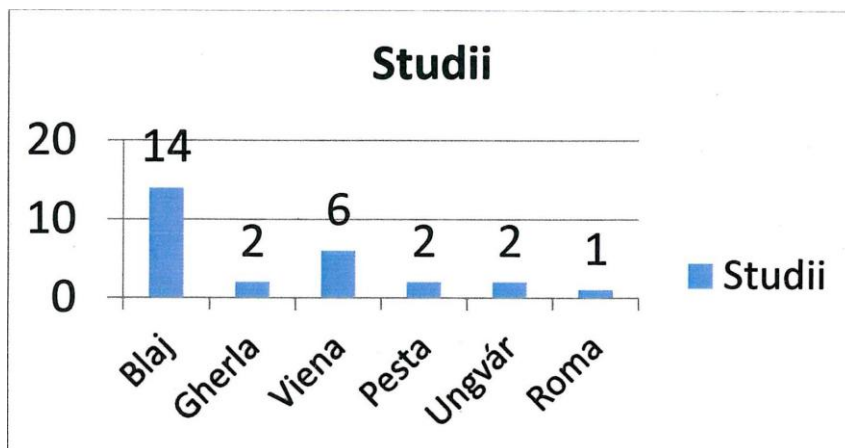

Fig. 1

La o analiză atentă se observă că alături de formația profesională și intelectuală, un criteriu important în promovarea ierarhică a fost statutul civil, prioritate în recrutare având preoții celibi. Referitor la statutul civil, remarcăm faptul că 9 dintre ei au fost căsătoriți, în vreme ce restul de 18 au fost hirotoniți preoți celibi. În vicariatul Făgărașului înregistrăm doar vicari care au ales calea celibatului, o situație asemănătoare înregistrându-se și în Hațeg, unde doar unul din cei 8 vicari foranei ai perioadei a fost căsătorit. Acest număr crescut al vicarilor celibi din Făgăraș și Hațeg ar putea constitui o explicație pentru recrutarea cu predilecție din aceste două vicariate a viitorilor canonici, desigur fără a ignora și nivelul lor de pregătire teologică și intelectuală¹⁷.

Referitor la originea socială a vicarilor foranei, trebuie menționat că cei mai mulți dintre ei (respectiv 10 din 27) aveau o origine socială relativ modestă, provenind din familii de țărani. Trei dintre cei 27 vicari foranei aveau o ascendență nobiliară, fiind vorba doar despre vicarii din Maramureș (Mihail Pop de Kókénesdy, Mihail Pavel și Tit Bud). Un număr restrâns de doar 5 vicari proveneau din rândul notabilităților sătești (notari, cantori sau învățători), iar 9 dintre vicarii foranei veneau din familii preoțești, după cum urmează: 3 din vicariatul Năsăudului

¹⁷ Vezi *Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918). Dicționar*, (în continuare: *Dicționar*), volum întocmit de Mirela Popa-Andrei (coord.), Ana Victoria Sima, Diana Covaci, Mihaela Bedecan, Aurelia Dan, Marin Balog, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013, pp. 60-61.

(Macedon și Anchedim Pop, Grigore Moisil), 2 din cel al Silvaniei (Coroianu și Barbulovici), 2 din al Făgărașului (Antonelli și Al. Micu) și câte unul din Maramureș (Tit Bud) și Hațeg (Densușianu).

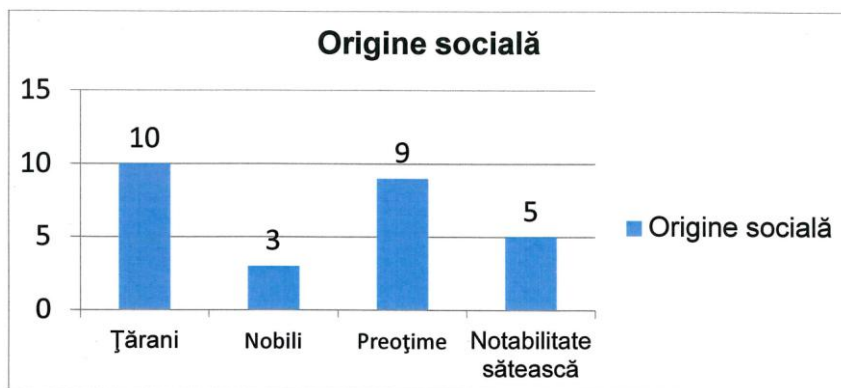

Fig. 2

Vicarii foranei ai Făgărașului

În intervalul de timp cuprins între anii 1853-1918, vicariatul foraneu al Făgărașului a fost administrat de următorii vicari: Ioan Chirilă (1846-1862), Nicolae Maniu (1862-1865), Ioan Antonelli (1865-1872), Alexandru Micu (1872-1887), Basiliu Rațiu (1888-1899), Macavei Iacob Pop (1899-1912), Iacob Popa (1913-1923). Toți vicarii de Făgăraș, la fel ca ceilalți confrăți ai lor transilvăneni, au avut studii teologice de nivel universitar. Cinci dintre ei au urmat aceste studii în „mica Romă” a românimii, respectiv la Blaj, și anume: I. Chirilă, I. Antonelli, Basiliu Rațiu, Macavei Pop și Iacob Popa. Trebuie menționat faptul că Iacob Popa și-a completat formația intelectuală cu studii de drept, urmate la Budapesta. De asemenea, trebuie precizat faptul că Basiliu Rațiu și-a început studiile la Blaj, dar după absolvirea primului an, cu calificativul *eminens* a fost trimis la Viena. Și ceilalți doi, N. Maniu și Alexandru Micu, au făcut studii teologice la Universitatea din Viena, în calitate de alumni al Seminarului domestic *Sfânta Barbara*. În privința statutului civil al celor șapte vicari făgărașeni, reamintim faptul că toți au fost hirotoniți preoți celibi. Relativ la originea lor socială, se poate constata că 2 dintre cei 7 vicari au provenit din familii preoțești, fiind vorba despre I. Antonelli și Alexandru Micu, unul a fost fiu de cantor (Basiliu Rațiu), în vreme ce ceilalți 4 au provenit din familii de „*grăniceri agricultori*”, adică, cu alte cuvinte, au avut o origine modestă, țărăneasă¹⁸.

¹⁸ *Ibidem*, passim. Pentru mai multe detalii de văzut micro-biografiile celor șapte vicari foranei de Făgăraș din volum, întocmite de Diana Covaci.

Studiile și celibatul, experiența în sistemul administrativ bisericesc au reprezentat criterii definitorii în procesul de recutare și promovare a vicarilor făgărășeni în ierarhia ecleziastică a epocii. Așa se explică faptul că 3 dintre cei 7 vicari foranei de Făgăraș au intrat în Capitlul mitropolitan din Blaj (I. Antonelli, Al. Micu, Iacob Popa). N. Maniu și B. Rațiu, cu toate că au urmat un parcurs intelectual și profesional excelent nu au intrat în rândul canonicilor. Au fost însă rectori ai Seminarului din Blaj, așa cum a fost și Iacob Popa, care, ulterior promovat fiind în rândul canonicilor, a urcat până la cea mai înaltă demnitate canonicală, aceea de prepozit capitular (1924-1937)¹⁹. Primul dintre cei 3 mai sus menționați, Ioan Antonelli, a fost ales canonic teolog în Capitlul catedralei arhiepiscopale din Blaj în anul 1872. Alexandru Micu a intrat în Capitlu în noiembrie 1887, când, de asemenea, a fost ales canonic teolog, în vreme ce Iacob Popa a devenit canonic în anul 1924, perioadă ce nu face obiect de studiu pentru noi aici.

Majoritatea vicarilor foranei din Făgăraș au urmat un traseu profesional similar altor persoane care au promovat în ierarhia ecleziastică, debutând ca dascăli. A fost cazul vicarilor N. Maniu, I. Chirilă, I. Antonelli, Al. Micu, Basiliu Rațiu, Iacob Popa. Doar în două cazuri, viitorii vicari foranei au deținut fie în loc de calitate de dascăl (Macavei Pop), fie în paral cu aceasta și mici funcții în administrația ecleziastică mitropolitană.

Mulți dintre vicarii făgărășeni s-au remarcat și prin activitatea desfășurată în planul mișcării de emancipare național-politică a românilor transilvăneni. Spre exemplu, în casa parohială a lui Nicolae Maniu, în vremea în care era preot și protopop la Sibiu, a fost redactat programul Adunării Naționale de la Blaj. Tot el a fost cel care i-a oferit sprijin și adăpost lui Simion Bărnuțiu după îndepărtarea acestuia de la Blaj. A fost decorat de către împărat cu *Crucea de aur pentru merite* pentru fidelitatea sa față de casa imperială în anii revoluției. A fost un colaborator apropiat a lui Sterca-Șuluțiu, în timpul căruia a deținut pentru o vreme funcția de rector al Seminarului din Blaj și alte funcții în administrația arhiepiscopaleană.

La rândul său, I. Antonelli a avut o remarcabilă activitate național-politică. Astfel, în anii revoluției pașoptiste a fost vicetribun și ulterior căpitan sub comanda prefectului Axente Sever. Deoarece în vremea revoluției a susținut deschis Casa de Habsburg, ulterior fidelitatea sa pentru tron și-a găsit răsplata, fiind distins de către împăratul Franz Josif I cu crucea de argint; iar din partea Rusiei i s-a acordat ordinul *Sf. Ana*. În anul 1861 a participat la Conferința națională de la Sibiu. În perioada instaurării dualismului austro-ungar a susținut activ campania de combatere a acestei decizii politice. În timpul vicariatului său la Făgăraș s-a remarcat ca un militant de seamă al mișcării naționale românești, fiind un adept convins al căii pasiviste. Drept recunoaștere a meritelor sale, în Conferința de la Miercurea a fost

¹⁹ *Ibidem*.

ales membru al Comitetului Central al Partidului Național Român. Și vicarul Macavei Pop a fost membru al P.N.R.-ului și susținător al memorandiștilor²⁰.

Vicarii făgărășeni s-au implicat cu încredere și dăruire și în activitatea culturală care se desfășura la nivelul vicariatului, dar și a Transilvaniei, în general. Au fost membri, unii chiar fondatori (ex. I. Antonelli), alții ordinari (Rațiu, Macavei Pop) ai Astrei, președinți ai unor despărțăminte. Astfel, între anii 1877-1885, I. Antonelli a coordonat activitatea Despărțământului XX Blaj al Astrei, în vreme ce Basiliu Rațiu, între anii 1888-1898, cât a fost vicar foraneu la Făgăraș, iar apoi Macavei Pop, au fost președinți ai Despărțământului Făgăraș al Asociațiunii.

B. Rațiu a fost și membru fondator al *Societății pentru crearea fondului de teatru român*, membru fondator al *Reuniunii învățătorilor greco-catolici din vicariatul Făgăraș*, întemeiată în 1895, al *Reuniunii femeilor greco-catolice din Făgăraș*, precum și membru fondator al societății *Progresul* din Făgăraș, care promova inițiativele culturale ale unor persoane talentate, dar fără studii de specialitate. El s-a remarcat printr-o constantă și prolifică activitate publicistică în paginile revistelor *Foiaia școlastică* din Blaj și *Preotul român*, apărută în Gherla. Basiliu Rațiu a lăsat în urma sa prin testament o sumă de peste 20.000 coroane, care a fost dedicată fundației care îi purta numele, lăsată spre administrarea Capitlului mitropolitan. A elaborat 2 manuale catehetice²¹.

Macavei Iacob Pop a deținut, în perioada vicariatului său la Făgăraș, mai multe oficii onorifice, încredințate de diferite asociații național-culturale sau economice, cum au fost cele de președinte al Institutelor de credit și economii *Furnica* și *Armonia*; președinte de onoare al *Reuniunii femeilor greco-catolice din vicariatul de Făgăraș*. A fost, de asemenea, și membru al *Societății pentru fondul de teatru*²².

Se impune, așadar, menționat faptul că vicariatul foraneu din Ardeal a reprezentat în epoca modernă mai mult decât o instituție sau un element integrat fenomenului confesional românesc; el a fost o realitate complexă, o instituție cu valențe și funcții numeroase, ce poate fi explorată astăzi de către istorici din multiple perspective. În absența altor instituții românești, specializate pe anumite domenii de activitate, vicariatul a preluat numeroase atribuții care depășesc sfera confesionalului intrând în cea a laicului: administrative, cultural-școlare, politico-naționale, economice, sanitare etc. Totodată oficiul vicarial a devenit inițiatorul acțiunii complexe de modernizare a societății românești la nivel local. Desigur, așa cum s-a putut constata din succinta trecere în revistă a celor care au administrat oficiul vicarial din Făgăraș, și aici vicarii foranei s-au impus drept lideri ai regiunii în toate aspectele vieții sociale, au reprezentat o componentă distinctă a elitei

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, vezi micro-biografia B. Rațiu.

²² *Ibidem*, vezi micro-biografia Macavei Pop.

ecleziastice române din Transilvania, și un eșantion reprezentativ la nivelul elitei românești în general.